

NİŞLİ MEHMET AĞA

(ö. > 1732)

HAYATI

N.M.'in hayatına dair bilgimiz oldukça sınırlıdır. Doğum tarihi bilinmemekle beraber nisbesine göre doğum yerinin Niş (Ниш/Niš) olduğu anlaşılıyor. Çelebîzâde °Aşım Efendi (ö. 1173/1760) N.M.'in Şîrvân, İrân ve Lezki olayları hakkında çarla görüşerek III. Aḥmed'in (1673-1736/1703-1730) Rusya'nın "Lezki taifesi" üzerine düzenlediği seferin barışa aykırı olduğunu bildiren mektubunu iletmek üzere orta elçi olarak görevlendirildiğini söyler.¹ N.M.'in kendisi de *Sefâretnâme*'de elçi olarak vazifelendirildiğine değinir.² *Sicill-i °Osmânî*'ye göre N.M. kapıcıbaşılık dahil olmak üzere devletin çeşitli kademelerinde çalıştıktan sonra, Dāmād (Şehîd) İbrâhîm Paşa'nın sadaretinde (1130-42/1718-30) rütbesi geri alınarak 1137/1725'den itibaren beş sene müddetle Qaşamonu'da sürgüne gönderilmiştir.³ Patrona Ḥalîl isyanından (15 Rebiülevvel 1143/28 Eylül 1730) hemen sonra serbest kalan N.M. Mısır'a memur olarak gitmiş, Şevval 1144/Mart-Nisan 1732 tarihinde sipahiler ağası, 1145/1732 yılında da başbakıkulu olduktan sonra vefat etmiştir.

ESERİ

① *Sefâretnâme-i Rusya*

N.M.'in yegane eseri, Moskova (Москва/Moskva) orta elçiliği esnasında (Zilhicce 1134 sonları-11 Cemaziyülevvel 1135/Ekim 1722 başları-17 Şubat 1723) kaleme aldığı ve İstanbul'dan Moskova'ya hareket edip dönünceye kadar şahit olduğu olayları detaylı bir şekilde anlattığı *Sefâretnâme*'sidir.

Rus Çarı I. Petro (s. 1093-1137/1682-1725) Pasarofça anlaşmasının ardından 1131/1720 yılında Alaksej İvananoviç Daşkov'u (ö. 1733) İstanbul'a elçi olarak göndererek Prut barışının (6 Cemaziyülahir 1123/22 Temmuz 1711) Lehistân'a ait maddesinde değişiklik yapılması ve Qırım hanına verilecek verginin, hanla görüşülerek bir karara bağlanması talimatını vermiş ve Osmanlı devleti ile yapılan müzakereler sonucunda 13 Zilhicce 1132/16 Ekim 1720 tarihinde yeni bir anlaşma yapılmıştı.⁴ N.M. dört bölümden oluşan *Sefâretnâme*'sinin birinci bölümünde, Rusların bu anlaşmadan sonra Osmanlılar aleyhine (özellikle Osmanlı devletine bağlı olan Nogay Tatarları, Çerkes vilayetleri ve Zaporok Kazakları üzerinde) faaliyetlerde bulunması üzerine, Şîrvân olaylarını rapor halinde III. Aḥmed'e sunma vazifesiyle Rusya'ya elçi olarak gönderilmesinden bahseder.⁵ Eserin bu bölümü N.M.'in 1134/1722 yılında name-i hümayunu⁶ ve sadrazamın mektubunu teslim alışının ve kendisine tahsis edilen sefaret heyeti ile İstanbul'dan hareket edişinin anlatılmasıyla sona erer.

Eserin ikinci bölümünde İstanbul'dan hareket edildikten sonra izlenen güzergah ile bu güzergahta bulunan kaleler hakkında bilgiler verilerek, Moskova'ya kadarki yolculuk esnasında meydana gelen olaylar, çekilen sıkıntılar ve görülen yerler samimi ve

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

yer yer alaycı bir üslupla nakledilir. N.M. İstanbul'dan çıkıldıktan 22 gün sonra Or kalesine (Or Qarı; Перекоп/Perekop) ulaşıldığını, fakat Bāğçesarāy'da (Бахчисарай /Bakhçisaray) hastalık dolayısıyla Qırım sahilindeki Or kalesine yakın Qatqazak'da? (قتقازاق; bugünkü Джанкой/Canköy yakınlarındaydı) konaklanıldığını yazmaktadır. Yeñiçal'e ocak ağası 'Ömer Paşa'nın (ö. ?) N.M.'e bulunduğu tavsiyeden Azaq'tan (Азов/Azov) ileri olan Çetenli? (چتنلى; bugünkü yer adı tespit edilemedi) taraflarının o dönemde hiç de tekin ve güvenli olmadığı ve o bölgenin ancak korumalar eşliğinde geçilebileceği anlaşılmaktadır. Elçinin bu yolculuğu sırasında rastladığı Ejderhan (Астрахань /Astrahan) seferinden perişan ordusuyla dönmekte olan Barabaş (Zaporok Kazakları) hatmanının N.M.'den I. Petro'yu seferlerden vazgeçirmesi konusunda aracılık yapmasını rica etmesi ilginçtir. Menzillerde zahire yerine sürekli akçe teklif edilmesinden her fırsatta şikayet eden N.M. hiç kimseden görmediği ikramı Debnek? kalesi (دبنك; bugünkü yer adı tespit edilemedi) komiserinin karısından gördüğünü de anlatır. Seyahati boyunca geçtiği yerlerde gördüğü kaleleri derme çatma palankalar olarak nitelendiren N.M., Ruslar tarafından maiyetine tayin edilen ve kendisinden olmayacak isteklerde bulunan tercümanı Antonaki'den de çok ağır bir dille hakaret ederek bahseder.⁷ Eserin bu bölümü sefaret heyetinin Moskova'ya girişinin ayrıntılı tasviri ile son bulur.

N.M. *Sefāretnāme*'sinin üçüncü bölümünde Moskova'da başından geçen olayları, buradaki törenleri, yapılan müzakereleri, onuruna verilen ziyafetleri, nezaket ziyaretlerini, namelerin takdim edilmesini anlatır. Kendisine yapılan bazı teklifleri name-i hümayuna yapılmış bir saygısızlık olarak nitelendiren N.M., konaktan konağa dolaşamayacağını, eğer ısrar olunacak olursa geri döneceğini, hatta ölümü bile göze alacağını söylediğini kaydeder.

N.M. başvekilin başkanlığında Leh Büyükelçisi Vasili Vladimiroviç Dolgoruki (ö. 1159/1746) ve eski İstanbul elçisi Petr Andreeviç Tolstoy'un (İstanbul'da görev yaptığı tarihler: 1114-1126/1702-1714) da bulunduğu bir mecliste yapılan görüşmelerden bahsederken, Kabartay'da (Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэ) isyan ederek oradan kaçan Arslan Beg meselesine, Ruslar'ın Kafkas coğrafyasındaki emellerine ve mevcut ihtilafli konulara değinir. N.M.'in amiralin kendi onuruna verdiği ziyafette çar ile program dışı karşılaşmalarını ve aralarında geçen konuşmaları ayrıntılarıyla anlattığı bölümde, çarın özel hayatına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

N.M.'in Moskova'dan ayrılmasından önce Petersburg'a giden çarın maiyetiyle birlikte düzenlediği alaya ait tafsilatların yer aldığı eserin dördüncü ve son bölümünde bazı ilginç konuşmalar da kaydedilmiştir. N.M. örneğin eski İstanbul elçisi Petr Andreeviç Tolstoy'un kendisine Rusya'nın Lezki seferi öncesinde Osmanlı devletinden izin almasına rağmen bunun daha sonra görmezlikten gelinerek Osmanlılar tarafından suçlandıklarından, aynı zamanda da bir oldubitti ile Lezki'lerin Osmanlı himayesine alındığından bahsettiğini kaydeder. Yine son bölümde Rus elçisinin Fransa ve İspanya'nın ittifak ederek Avusturya'ya savaş açacağını ve yeneceğini belirttiği ve bunun Rusya'nın menfaatleri açısından son derece önemli bir gelişme olacağını vurguladığı kaydedilir. Bunun yanısıra N.M. bir yandan Çar I. Petro'nun düzenlediği

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

askeri geçit t6renlerinden ve resmi ziyafetlerden “arın masharalıkları” diye bahsederken 6te yandan s6z konusu alaylara dair ayrıntıları dikkatle kaydeder. *Sefâretnâme* 1136/1724 yılında Osmanlı devleti ile Rusya arasında İstanbul’da yapılan ve hedefi İrân’ın paylaşılması olan ittifakın ilk müzakere zemininin nasıl hazırlandığını gösterir.

BİBLİYOGRAFYA

① *Sefâretnâme-i Rusya*

Nüshalar: (1) İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 1313; 33 y., 21 satır, nesih. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. (2) *Sefâretnâme-i Hattî Efendi ve Ahmed Resmî ve Nahîfî:* İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız Yazmaları, TY 6095; 79-127 y.; 19 satır, nesih. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Eserin bu nüshası 472 varaktan oluşan bir mecmua içindedir ve “Biñ yüz otuz beş ta’rîhinde Mosqova giden elçi taqrîri” ifadesi ile başlar.

Edisyonlar: 1) Faik Reşit Unat. “Kapıcıbaşı Nişli Mehmet Ağa’nın Moskova Sefâretnâmesi.” *Tarih Vesikaları Dergisi*, 2/10 (1942), 284-299; 2/11 (1943), 352-371, 2/12 (1943), 462-472. [Sadeleştirilmiş transkripsiyonlu metin] 2) Aydın Mertayak. *Nişli Mehmed Ağa’nın Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1722-1723)*. Yüksek Lisans Tezi (Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2005).

Genel kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Name-i Hümayun Defterleri*, no: 7/1, s. 63, hüküm no. 45, 46. Küçük Çelebizâde Âsım. *Ta’rîh*, c. 6 (İstanbul, 1135/1723). *Mecmû‘a-i mu‘âhedât*, c. 3 (İstanbul, 1297/1879). Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i ‘Osmânî* (İstanbul, 1311/1893). Halil İnalçık. “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569).” *Belleten*, XII/46 (1948), 359. R. Bamberger, F. Brunner ve H. Lades. *Die Welt von A bis Z* (Viyana, 1953). Fehmi Edhem Karatay. *Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, c. 1 (İstanbul, 1961). R.S. İskit. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 5 (İstanbul, 1963). Azmi Süslü. “Un Aperçu sur les Ambassadeurs Ottomans et leurs Sefaretname.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 25 (1983), 233-260. Paul B. Henze. *Kafkaslarda Ateş ve Kılıç: XIX. Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişisi*. Çev. Akın Kösetorun (Ankara, 1985). A. Nimet Kurat. *Rusya Tarihi* (Ankara, 1987). Şemseddin Sâmî. *Qâmûs-ı Türkî* (İstanbul, 1987). M. Münir Aktepe. *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)’nın Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi* (Ankara, 1989). A. Nimet Kurat. *Türkiye ve Rusya* (Ankara, 1990). Joseph von Hammer. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Çev. Vecdi Bürün (İstanbul, 1991), c. VII, 63; c. XIII, 7. F. Reşit Unat. *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*. Yay. B. Sıtkı Baykal (Ankara, 1992). Mehmet Zeki Pakalın. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1-3 (İstanbul, 1993). Stanford Shaw. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Çev. Mehmet Harmancı, c. 1 (İstanbul, 1994²). Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Veqayiât*. Haz. Abdülkadir Özcan (Ankara, 1995). Mustafa Budak. “Osmanlı Rus İlişkilerinde Kafkasya.” *Avrasya Etüdleri*, 4/103

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

(1995), 103-127. A. İbrahim Savaş. "Osmanlı Elçilerinin Sefâret Güzergâhları." *Toplumsal Tarih*, 27 (1996), 54-62. A. İbrahim Savaş. "Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri." *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11 (1996), 111-124. A. İbrahim Savaş. "Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Eserlerde Geçen Sıfat Grubu Kelimelerin Kullanım Özellikleri." *Türk Dili*, 537 (1996), 307-314. A. İbrahim Savaş. "Tahrîr-i Ahmed Merâmî Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Merâmî Efendi'nin 1740-1741 Sınır Tespit Çalışmaları Hakkındaki Raporu)." *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 20 (1996), 151-173. A. İbrahim Savaş. "Osmanlı Diplomatasına Ait Nâme-i Hümayûn." *OTAM*, 7 (1997), 219-251. A. İbrahim Savaş. "Osmanlı Türkçesi ile Yazılan Tarihi Belge ve Eserlerde Secili Anlatım Şekilleri." *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13 (1998), 57-70. Ebû Sehl Nu'mân Efendi. *Tedbîrât-ı Pesendide*. Haz. A. İbrahim Savaş (Ankara, 1999). Osman Köse. "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münâsebetleri." *Osmanlı*, c. 1 (Ankara, 1999). A. Nimet Kurat. *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara, 1999). A. İbrahim Savaş. *Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Sefâretnâmesi* (Ankara, 1999). İlber Ortaylı. *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadî ve Sosyal Değişim Makaleleri* (Ankara, 2000). İlber Ortaylı. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (İstanbul, 2003).

¹ Küçük Çelebizâde Âşım, *Ta'rih*, c. 6 (İstanbul, 1135/1723), 24, 56, 59. F. Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (Ankara, 1992), 65. Ayrıca krş. Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* (İstanbul, 1991), c. 10/7, 295.

² N.M., *Sefâretnâme-i Rusya*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 1313, 4b; *Sefâretnâme-i Hattî Efendi ve Ahmed Resmî ve Nahîfî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız Yazmaları, TY 6095, 85b.

³ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i 'Osmânî* (İstanbul, 1311/1893), c. 4, 227.

⁴ *Mecmû'a-i Mu'âhedât* (İstanbul, 1297/1879), c. 3, 229-237.

⁵ Şirvân hanı Dâvûd Hân'a yazılan name-i hümayun: BOA, *Name-i Hümayun Defteri*, no. 7/1, 63, hüküm no. 46; krş. Aydın Mertayak, *Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1722-1723)*, Yüksek Lisans Tezi (Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2005), 208-213.

⁶ BOA, *Name-i Hümayun Defteri*, no. 7/1, 63, hüküm no. 45; krş. Aydın Mertayak, *Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi*, 201-207.

⁷ Msl. N.M., *Sefâretnâme-i Rusya*, 12a.

Aydın MERTAYAK

Ağustos 2008